

Lino Veljak

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
lveljak@ffzg.hr

Praktična i praktička filozofija

Sažetak

U ovome radu autor pokušava odrediti razliku između pojmova praktična filozofija i praktična filozofija (u engleskom su obuhvaćeni jedinstvenim izrazom practical philosophy te na njemačkom praktische Philosophie). Praktična filozofija označava onu dimenziju filozofije koja obuhvaća pitanja o valjanu ljudskom životu (etičkom, ekonomičkom i političkom), dok bi izraz praktična filozofija bio oznaka za različite vrste koristoljubive primjene filozofije, vidljive u povijesti filozofije od sofista pa do onih današnjih filozofa koji zlorabeći svoja intelektualna umijeća služe ostvarivanju nefilozofijskih ciljeva povezanih s moći. Na hrvatskom se jeziku (kao i na drugim južnoslavenskim jezicima) ta diferencijacija iskazuje posredstvom razlikovanja praktičkoga od praktičnoga, ali ono nažalost uglavnom nije prihvaćeno ili je pak marginalizirano.

Ključne riječi

praktična filozofija, praktička filozofija, filozofijska terminologija, diferenciranje, zloporaba filozofije

Staro skolastičko pravilo *Qui bene distinguit, bene docet* (tko dobro – ili valjano – razlikuje, taj dobro – ili valjano – poučava) važi i danas. Aktualnost neke ideje, pravila ili principa ne ovisi o njihovoj drevnosti ili recentnosti. Bez precizna i valjana razlikovanja pojmova, koncepcija i ideja dopijeva se u opasnost nejasnoga govora, a ukazivanje na tu opasnost posebno je važno u vremenima poput ovoga našega današnjega, kada se – nerijetko i pod egidom borbe protiv prazna govorenja i velikih riječi (*grand récents*) – odbacuje navodno cjepidlačenje oko pojmova i termina, te opovrgava opravdanost niza distinkcija i pojmovnih diferencijacija, uključujući, primjerice, čak i razlikovanje razuma od uma. Pravilo štedljivosti (znamenita Ockhamova britva) neoprezno se (a ponekad možda i zlonamjerno) koristi u svrhu uklanjanja navodno suvišnih razlikovanja. Nasuprot takvim tendencijama valja reći sljedeće: dobrodošla je (pa stoga i opravdana) svaka ona distinkcija i pojmovna diferencijacija koja doprinosi preciznosti, jasnoći i razgovijetnosti filozofijske analize, refleksije i spekulacije.

Opravdanost razlikovanja

Je li razlikovanje *praktične* od *praktičke* filozofije takav slučaj? Potvrđan odgovor na to pitanje bezuvjetno se može dati tek ukoliko se takvom suvišnom distinkcijom proglasi razlikovanje *povijesti* od *historije* (ili, ako se baš tako hoće: *povjesnice*), kao što je to slučaj u njemačkim rječnicima u kojima se *Geschichte* i *Historie* proglašavaju sinonimima, nadalje, slučaj u terminologiji Predraga Vranickog, koji je sustavno koristio termin *historija* (smatrajući

da je spomenuta distinkcija naprosto suvišna) te, masovno i gotovo standardizirano, među svima onima koji koriste isključivo riječ *povijest*, smatrajući *historiju* suvišnim latinizmom (koji, osim svega, isuviše podsjeća na srpsku riječ *istorija*), koji ne doprinosi uvećanju preciznosti govora. Ako se značenja što ih pokrivaju termini *res extensa* i *historia rerum gestarum* mogu izreći jednom riječju, a ono značenje koje je sadržano u njemačkom terminu *Geschichtlichkeit* (ili izvedeno iz toga termina) proglasi metafizičkom besmislicom – onda uistinu nema razloga za dotično razlikovanje!

Usput, tu su distinkciju u srpsku filozofijsku terminologiju (i to u obliku razlikovanja *povesti* od *istorije*) svojedobno pokušali uvesti Milan Damnjanović,¹ Mihailo Đurić, Branko Pavlović i još neki autori orijentirani na njemačku filozofijsku literaturu, kasnije i Slobodan Žunjić, itd., ali ona naprosto nije zaživjela. Nedavno se za reaktualizaciju distinkcije argumentirano založio srpski redatelj (ali i dobar poznavatelj filozofije) Zlatko Paković,² nadahnut čitanjem djela Milana Kangrga, dakle filozofa koji je najsustavnije elaborirao argumentaciju u prilog nužnosti njezina uvažavanja.³ Polazeći od Fichteovih, Schellingovih i Hegelovih diferencijacija, Kangrga je uspostavio takvo razlikovanje između *historijskoga* i *povijesnoga* kojim se povijest i povijesno vezuju uz prekid puke reproduktivnosti, iskorak iz zatečenoga i danoga, uz uspostavljanje novuma. Nije dovoljno da nešto bude zapamćeno pa da se to proglasi povijesnim. Kriterij povijesnosti sadržan je u novoj kvaliteti opstanka.

Ako uvažavamo razlikovanje povijesnoga od historijskoga, izbjeci ćemo najmanje dvije u misaonom pogledu iznimno problematične pojave. Prva se od njih sastoji u inflaciji »povijesnih zgoda«: nekad su se svaka značajnija sjednica Centralnog komiteta ili svaki zapaženiji istup vođe imenovali *povijesnom sjednicom* i *povijesnim govorom*. I to je trajalo sve dok prijašnju sjednicu nije bacila u zasjenak nova, još povjesnija sjednica (inače, takvo je imenovanje bilo karakteristično za sve zemlje tzv. realnog socijalizma, iako se samo u hrvatskim medijima koristio izraz *povijesno*, drugdje je to bilo *istoričesko*, *istorijsko*, itd.). Tom je inflatornom upotrebom riječ postala u funkcionalnom smislu sastavnim dijelom ideološkog repertoara, a u značenjskom smislu puka floskula. Druga je pak teškoća svojstvena i današnjim vremenima: *povijesno* za veliku većinu govornika hrvatskog jezika (pa i za neke studente filozofije) naprosto označava sve što se odnosi na prošlost (ili, preciznije, na zapamćenu odnosno rekonstruiranu prošlost). Distinkcija povijesnoga od historijskoga onemogućuje kako spomenuto prošireno ideologizirano korištenje pojma *povijesnoga*, tako i njegovo širenje na svaku – pa i najbeznačajniju – dovršenu i minulu zgodu.

Praktično i praktičko

Spomenuti je Milan Kangrga svojedobno objašnjavao svojim njemačkim kolegama, Eugenu Finku i drugima, kako je njemački najsuptilniji i za filozofijske distinkcije i diferencijacije najprikladniji jezik, ali da ima jedna distinkcija koja čak ni u njemačkome ne može biti izražena posredstvom jezične diferencijacije pojmova, za razliku od hrvatskoga, koji termin *praktische Philosophie* može terminološki diferencirati na *praktičku* i *praktičnu* filozofiju.⁴

Razlikovanje između praktičke i praktične filozofije utemeljeno je na razlici između *praktičkoga* i *praktičnoga*. Opravdanost i smislenost tog razlikovanja vidljiva je možda ponajprije u običnom govoru. Praktičan čovjek je tako

oznaka za čovjeka koji je snalažljiv i umješan. No, reći da je netko praktično mrtav (a ne praktički mrtav), može izazvati nedoumicu: je li ta smrt već nastupila, ali na način koji je pokojniku ili okolini donio neku korist (pa je ona u nekom smislu praktična), ili pak još nije nastupila, ali posljednji otkucaji srca i drugi znaci gasećega života ništa ne mijenjaju na činjenici da je smrt već tu u ireverzibilnom obliku. Praktična smrt je faktička smrt koja je nekome donijela neku korist (možda i samom pokojniku, oslobodivši ga od neke prijeteće muke ili nevolje), dok je praktička smrt ona koja faktički još nije nastupila, ali su njezini učinci bitno već na djelu (umirući je u ireverzibilnoj komi, koja mu onemogućuje bilo kakvu komunikaciju s okolinom; moguća je i ljepša varijanta: netko je bio klinički mrtav, pa se ipak povratio među žive, ali dok je bio u onom stanju kliničke smrti za njega se smjelo reći da je praktički mrtav).

Značenje razlike još je jasnije pri korištenju niječnoga oblika: nepraktična je, u običnom govoru, naprava ili sprava koja je nezgodna ili nespretna za uporabu, nepraktičan je stan onaj stan koji se sastoji od neracionalno raspoređenih prostorija, nepraktičan je čovjek onaj koji je nespretni ili nesnalažljiv. Kada uzmemo u obzir ta značenja, bit će jasno kakva je to praktična sprava, kakav je praktičan stan i kakav je praktičan čovjek: u sva se tri slučaja radi o primjeni kriterija svrsishodnosti, pri čemu niti sprava niti stan (a o čovjeku da ne govorimo) nisu praktični ili nepraktični po sebi, nego po svojoj proizvedenosti (osim ako nije riječ o prirodnoj špilji, svaka je nastamba rezultat nekakvoga ljudskog činjenja, a čak su i špilju njezini stanovnici prilagodili – u mjeri u kojoj im je to bilo moguće s obzirom na karakteristike dotične špilje i s obzirom na vlastite tehničke sposobnosti i vještine intervencije u prirodni prostor – svojim potrebama zaštite od tegoba života na otvorenom prostoru).

I tu dospijevamo do *praktičkoga*! Mora se uočiti jedna razlika u odnosu na ono prethodno naznačeno kolokvijalno značenje praktičkoga kao još-ne-faktičkoga: ovdje je, naime, riječ, o značenju koje je izvedeno iz Aristotelove odredbe praktičke filozofije (etike, ekonomike i politike), koja se – za razliku od teorijske, na motrenje onoga što jest usmjerene matematike, fizike i prve filozofije (metafizike) odnosi na ljudsko djelovanje (ili, ako se tako hoće, činjenje odnosno činidbu),⁵ a što se onda terminologijski fiksiralo u sistematizaciji Christiana Wolffa,⁶ a filozofijski dignitet definitivno zadobilo Kantovom odredbom praktičkog uma.⁷ *Praktičko* utoliko označava onu specifično

1 Čini se da je upravo Milan Damnjanović, prevodeći Lukácseva *Mladog Hegela* prvi u filozofijskom kontekstu koristio termin *po-vest* (usp. Đerđ Lukač, *Mladi Hegel*, Kultura, Beograd 1959.).

2 Članak je objavljen 31. prosinca 2012. u novogodišnjem trobroju beogradskoga dnevnog lista *Danas*.

3 Usp. Milan Kangrga, *Praksa-vrijeme-svijet*, Nolit, Beograd 1984., u prvom redu poglavlja »Ontologija i povijest« i »Povijest i historija«.

4 Usp. sustavnu elaboraciju distinkcije *praktičnoga* od *praktičkoga* u: Milan Kangrga, *Etika*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2004., str. 206–208 (i dalje).

5 Svrhu praktičke filozofije Aristotel (usp. *Metafizika*, 1, 993b) određuje u razlici spram svrhe teorijske filozofije, usmjerene na istinu kao takvu, kao djelo (*ergon*).

6 Usp. Jürgen Habermas, *Technik und Wissenschaft als »Ideologie«*, Suhrkamp, Frankfurt/M. 1970., str. 146 i dalje.

7 Usp. Otfried Höffe (ur.), *Immanuel Kant, Kritik der praktischen Vernunft*, Akademie-Verlag, Berlin 2002., te Gary Banham, *Kant's Practical Philosophy: From Critique to Doctrine*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2003.

ljudsku djelatnost kojom se, emfatički rečeno, svjesno i slobodno proizvodi i oblikuje ljudski svijet. Postavlja se, međutim, pitanje je li i neslobodno djelovanje (primjerice, ropski rad) praktičko. Ako kao kriterij uzmemo Kangrgino razlikovanje pasivnoga praktičnoga od aktivnoga praktičkoga,⁸ odgovor bi bio niječan. Ako, međutim, imamo u vidu da se i ropski rad ili najrutinskije automatizirano obavljanje nekoga posla (primjerice, rad na traci u klasičnom industrijskom pogonu) u bitnom smislu razlikuje od životinjskoga »rada«, primjerice volovskog teglenja ili konjske vuče pluga na njivi, i to već i time što rob u svakom trenutku može odbiti nastavak rada (svjestan, dakako, sankcija koje slijede za neposluš), te je u pozadini njegova pokoravanja naredbama slobodna odluka, odluka da između života uvjetovana ropstvom i vjerojatne smrti koja bi nastupila kao kazna za pobunu bira život u ropstvu. Svako ljudsko djelovanje temelji se na slobodi (dakako, ne faktičkoj slobodi izbora nego slobodi izbora između onoga što je zadano). Tako se i automatiziran rad na traci temelji na prethodno donesenoj svjesnoj (te u prethodnom smislu i slobodnoj) radnikovoj odluci da se posveti dotičnoj djelatnosti. Slobodu i svijest koje leže u temelju svakoga praktičkoga djelovanja valja, dakle, razumjeti kontekstualno, a ne u nekom apsolutnom smislu.

Četverostruka razlika i nepraktični klaun

Ako se pojam praktičkoga razumije na takav način, onda je pojam praktičkoga u logičkom pogledu superordiniran pojmu praktičnoga. Sve što ljudi čine jest praktičko (a to uključuje i teorijsku djelatnost, pa se stoga može govoriti i o *teorijskoj praksi*), a dio praktičkoga djelovanja ujedno jest i praktičan. Praktično praktičko djelovanje je ono koje je svrsishodno, pri čemu je ta svrsishodnost sama po sebi etički neutralna: svrsishodno i djelotvorno iskazivanje solidarnosti vrednovat ćemo kao nešto poželjno i etički pozitivno, dok ćemo svrsishodno i učinkovito maksimaliziranje patnji optuženika posredstvom kojega ga istražni organi u nekoj državi lišenoj vladavine prava žele prisiliti na priznanje označiti kao nepoželjno i etički neprihvatljivo (iznimku tu činimo samo u slučaju da u konkretnom slučaju interes države ili neke skupine koja instrumentalizira državu, a kojemu bi priznanje optuženikove krivnje išlo u prilog, smatramo vrednijim od ljudskog dostojanstva i sličnih sa stajališta stanovite etatiističke ideologije moralno irelevantnih ideja i vrednota).⁹ S druge strane nećemo ocijeniti kao poželjne one oblike nepraktičnoga praktičkoga djelovanja koji su vođeni najboljim nakanama, ali promašuju svrhu: kao primjer bi mogle poslužiti neadekvatne odgojne mjere, pretjerivanja bilo u strogosti bilo pak u popustljivosti, koje – unatoč najboljim intencijama odgajatelja – dovode do oštećenja odgajanih (»put u pakao popločen je najboljim namjerama« ili znamenita Hegelova misao da je istina nakane sâm čin¹⁰). Sa zadovoljstvom ćemo pak primiti k znanju činjenicu da se neki zločinački pothvat nije obistinio jer su zločinci bili nepraktični, koristili su neprimjerena sredstva za ostvarivanje svojih zločinačkih ciljeva. Ovisno o vrednovanju intencija, nepraktično i praktično ćemo vrednovati četverostruko:

1. intencionalno valjano nepraktično činjenje – negativno,
2. intencionalno valjano praktično činjenje – pozitivno,
3. intencionalno nevaljano (etički neprihvatljivo, zlo) nepraktično činjenje – pozitivno (tj. u ključu odredbe prema kojoj je poželjno da se namjeravano zlodjelo, ako već takvu zlu namjeru netko ima te je hoće obistiniti, vrši na nesvrshodan način, nepraktično),
4. intencionalno nevaljano praktično činjenje – negativno.

Praktičko djelovanje, zaključit ćemo, može biti i praktično i nepraktično, ovisno o njegovoj svrsishodnosti i racionalnosti (pri čemu racionalnost kojom se mogu provoditi etički neprihvatljivi ciljevi u potpunosti opravdava oznaku *racionalnog bezumlja*).¹¹ Tzv. larpurlartističko djelovanje, dakle vršenje nečega bez ikakve druge svrhe osim samoga činjenja (dakako, bez ulaženja u larpurlartizam u umjetnosti) može dodatno poslužiti kao primjer nepraktičnoga praktičkog djelovanja. No, ako se samosvrhovitost nekoga činjenja ili neke radnje postavi kao cilj kojemu se teži, onda se nepraktično praktičko preobražava u praktično praktičko. No, nespretno i nezgrapno ponašanje (»slon u trgovini porculana« ili pak »slon u staklarskoj radnji«) – osim ako nije u funkciji cirkuske predstave, što se očituje u klaunskim performansama – u svakom slučaju nužno ostaje nepraktično. Klaunova praktička nepraktičnost je praktična u svakom smislu i značenju, osim ako je klaun toliko nepraktičan (nesnalazljiv) da ne uspijeva doći do svoje zarade!

Razlikovanje praktične od praktičke filozofije

Kakve to ima veze s razlikovanjem praktične od praktičke filozofije, pitat će nestrpljivi čitatelj. Odgovor na to pitanje impliciran je u objašnjenju razlike između praktičkoga i praktičnoga. Ako je svako djelovanje praktičko, kako ono praktično (svrsishodno) tako i ono nepraktično (nesvrsishodno), onda bi praktična filozofija bila reducirana na svrsishodne oblike djelatnosti, a nepraktični oblici djelatnosti ne bi mogli ući u opseg njezina predmeta. No, tu bi se mogao postaviti prigovor: Bave li se teorije istine¹² samo istinom ili obuhvaćaju i neistinu? Dakako, u skladu sa Spinozinom odredbom *omnis determinatio est negatio*, nemoguće je tematizirati istinu (ili bilo koji drugi predmet) bez razlikovanja od onoga što nije istina (ili koji drugi predmet od onoga što nije), bilo bi moguće ustvrditi da nije moguće problematizirati praktično bez nepraktičnoga, pa bi time i praktična filozofija obuhvaćala kako praktično praktičko tako i ono nepraktično praktičko ljudsko djelovanje. Na taj prigovor moglo bi se odgovoriti protupitanjem: Zbog čega bi samo jedna dimenzija praktičkoga morala davati imena pojmu koji se odnosi na cjelinu praktičnoga i nepraktičnoga praktičkoga? Kada bismo imali pojam koji jednom riječju obuhvaća istinu i neistinu, bismo li imali razloga da teorije istine

8

Milan Kangrga određuje ono praktično kao pasivno, dakle trpno prepuštanje »neposredno-postojećem aktualitetu« i puko operiranje u njemu, razlikujući ga od aktivnoga (dakle praktičkoga) prekoračivanja danosti u traganju za nečim drugim i boljim (usp. M. Kangrga, *Etika*, str. 207).

9

U kojoj bi mjeri apsolutizacija državnog interesa koja relativizira vrijednost slobode, ideju ljudskoga dostojanstva i slično mogla biti utemeljena na koncepcijama jednoga Carla Schmitta ovdje mora ostati otvorenim (tek naznačenim) pitanjem. Usp. npr. Joseph W. Bendersky, *Carl Schmitt. Theorist for the Reich*, Princeton University Press, Princeton 1983.

10

»Die Wahrheit einer Absicht ist die Tat« (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Phänome-*

nologie des Geistes, II, F. Meiner, Hamburg 1907., str. 107).

11

Pretpostavka konzistentnosti složenice *rationalno bezumlje* sastoji se, dakako, u identifikaciji uma s dobrim odnosno u odbijanju mogućnosti da se bilo koje zlo označi kao umno samo zato što se provodi na svrsishodan, racionalan način.

12

Usp. Richard L. Kirkham, *Theories of Truth. A Critical Introduction*, MIT Press, Cambridge, Mass. 1992., i Pascal Engel, *La Vérité. Réflexions sur quelques truismes*, Hatier, Paris 1998., te Karen Gloy, *Wahrheitstheorien. Eine Einführung*, Francke, Tübingen 2004.

(koje su zapravo teorije istine i neistine) ne imenujemo tim hipotetičnim obuhvatnim pojmom?

Nema čini se, dakle, razloga da onaj dio filozofije koji se odnosi na ljudsko djelovanje (etičko, ekonomičko i političko, a neki tu dodaju i druge aspekte praktičkoga, pa su tako praktičke filozofijske discipline među ostalima i: filozofija prava, filozofija politike, teorija odlučivanja, filozofija religije, feministička filozofija, pa čak i estetika; u nekim drugim klasifikacijama praktička filozofija sastoji se primarno od filozofije morala, filozofije politike i filozofije prava)¹³ ne imenujemo širim (umjesto užim pojmom), dakle praktičkom (a ne praktičnom) filozofijom. Dodatni argument u prilog praktičkoj (a ne praktičnoj) filozofiji sastoji se u aplikaciji značenja pojma praktičnosti na samu filozofiju. Ako je praktično istovjetno svrhovitome, onda je svaka filozofija (bila ona i teorijska) praktična, osim one koja je obilježena nespretnošću i nezgrapnošću, te se profilira slično onom poslovičnom slonu u trgovini porculana ili u staklorezačkoj radnji, ili pak slično klaunu u cirkuskoj predstavi (dakle, osim onoga filozofiranja koje je lišeno adekvatne elaboracije, konzistentnosti, konzekventnosti, misaone dosljednosti, ako se takvo filozofiranje – ili »filozofiranje«, koje je filozofiju iznijelo na loš glas, očigledan u običnome govoru¹⁴ – još uopće može nazvati filozofijom). Dakle, praktična filozofija time se više ne razlikuje od teorijske filozofije nego se razlikuje od šarlatanskog i klaunskog (pseudo)filozofiranja i od pojmovno nezgrapna mucanja nedoučenih ljubitelja mudrosti. To bi trebao biti konačan argument u prilog distinkcije i u prilog korištenja termina *praktička filozofija*!

Ima, međutim, još jedan argument, koji bi valjalo razmotriti. Pod pojmom *praktična filozofija* može se podrazumijevati oznaka za praktično djelovanje filozofa; *praktička filozofija* odnosila bi se na predmet filozofiranja (moral, politiku, itd.), a *praktična filozofija* na filozofovu praktičnost u obavljanju njegova filozofskog posla.¹⁵ U tome bi smislu praktičan filozof bio onaj kojemu filozofija služi kao sredstvo za postizanje nekih praktičnih ciljeva, počevši od onih etički neutralnih kao što je stjecanje zarade na temelju profesionalnog ili poluprofessionalnog bavljenja filozofijom (te bi praktični filozofi bili svi oni koji primaju dohodak kao nastavnici filozofije ili istraživači u polju filozofije, a nepraktični filozofi oni koji od svoje posvećenosti filozofiji ništa ne zarađuju, već sredstva za život stječu nekim drugim aktivnostima ili na temelju statusa koji nemaju izravne veze s filozofijom). Profesionalci su praktični, a amateri nepraktični filozofi (pod amaterizmom se ovdje, dakako, ne podrazumijeva pogrdno, vrijednosno negativno značenje te riječi); zajedničko im je da se praktički bave filozofijom, a neki od njih se bave (i ili isključivo) praktičkom filozofijom.

Izdaja filozofije

No, ciljevi kojima bavljenje filozofijom može služiti ne moraju nužno biti neutralni. Korištenje filozofije za neke praktične ciljeve kao što su stjecanje ugleda, moći ili bogatstva (ovo zadnje može djelovati i komično, jer nećemo baš naći nekih primjerâ filozofa koji su se obogatili od filozofije) može biti – a faktički nerijetko i jest – vezano uz izdaju ideje ljubavi za mudrost i odanosti beskompromisnom traganju za istinom i iznošenju spoznatoga. Praktičan filozof u tome smislu jest onaj na kojega se mogu primijeniti objede što su ih Sokrat i drugi drevni ljubitelji mudrosti izricali na račun sofista, neovisno o stupnju utemeljenosti ih optužbi. Danas se takvi praktični filozofi mogu prepoznati među svima onima koji svoja filozofijska umijeća i vještine stavljaju u službu nositelja moći, kako bi njihovim koristoljubivim korištenjem pribavili

neku korist moćnicima (primjerice, širenjem argumentacije o ovom svijetu kao najboljem mogućem svijetu ili čak jedinom mogućem svijetu, odakle slijedi vjerovanje da je dovođenje faktičke distribucije moći ili lupanje glavom o zid ili, još gore, prizivanje nekoga velikog zla), a sebi neku zaradu a možda i još kakvu korist.¹⁶ *Praktična filozofija* u tome bi smislu mogla predstavljati oznaku za djelatnost praktičnoga i praktična (snalažljiva, beskrupulozna, korumpiranoga) filozofa (ili stručnjaka za filozofiju), djelatnost obilježenu koristoljubivom izdajom smisla filozofije, kojom filozofija postaje sredstvom za ostvarivanje nekih nefilozofijskih ciljeva, ciljeva koji nisu samo s onu stranu filozofije, već i s onu stranu uma i ljudskosti, te stoga i poželjnosti.

Je li iznesena argumentacija dovoljan razlog za inzistiranje na razlikovanju praktične od praktičke filozofije? Po mom mišljenju – jest!

Ipak, to razlikovanje nije steklo adekvatnu legitimaciju i veoma je daleko od toga da postane općim standardom.¹⁷ Koji su razlozi doveli do toga da samo

13

Usp. »Praktička filozofija«, u: *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb 2012., str. 925. Za opsežniji uvid usp. Enrico Berti, *Filosofia pratica*, Alfredo Guida, Napoli 2004.

14

Usp. kolokvijalne uzrečice »Ne filozofiraj!«, »Dosta mi je tvoga filozofiranja« i slično.

15

Ne bi, ipak, trebalo izgubiti iz vida jedno novo značenje pojma *praktična filozofija*, gdje se ono praktično izjednačava s primijenjenim, a odnosi se na terapijske prakse »liječenja smislom« i sl. (usp. Lino Veljak, *Prilozi kritici lažnih alternativa*, Otkrovenje, Beograd 2010., str. 222 i dalje).

16

Primjera koji bi (čak i jednoznačno) potvrdili da se tu ne radi o pukoj hipotezi ima sasvim dovoljno. No, *nomina sunt odiosa*, ali bi – ograničimo li se na klasične primjere filozofije 20. stoljeća – neke indikacije mogao ponuditi jedan članak iz 1985.: usp. Lino Veljak, »Služe li filozofi 'zloga gospodara'?«, *Filozofska istraživanja*, br. 15 (4/1985).

17

Termin *praktička filozofija* koristi vrstan prevoditelj (a i hrvatski vodeći poznavatelj arapske filozofije) Daniel Bučan (npr. u prijevodu djela Gillesa Deleuzea, *Spinoza: praktička filozofija*, Demetra, Zagreb 2011.), od srpskih filozofa među ostalima Danilo N. Basta (inače jedan od malobrojnih zagovornika uvođenja distinkcije *povest-istorija*, npr. u prijevodu djela Wilhelma Hennisa *Politika i praktička filozofija*, Nolit, Beograd 1983.) te s nepravom manje poznati Lazar Vrkatić (*Predavanja iz praktičke filozofije*, Mediterraan, Novi Sad 2009.). Sonnenfeldov prijevod Kantove *Kritike praktičkog uma* po prvi je puta objavljen s pogovorom Vladimira Filipovića 1956. pod naslovom *Kritika praktičnog uma*, a u Kangrginoj je redakciji istoga prijevoda 1974. naslov izmijenjen u *Kritiku*

praktičkog uma (izdanje zagrebačkog Naprijeda, ponovljeno izdanje 1990.). Samokritički valja primijetiti da ni ovaj autor nekad nije pridavao važnost distinkciji (usp. »Marksov pojam revolucije«, *Praxis*, 3–5/1974, str. 303, ali i *Marksizam i teorija odraza*, Naprijed, Zagreb 1979.). O stupnju prihvaćenosti distinkcije u najnovijoj hrvatskoj filozofiji možda najbolje svjedoči uvid u godišta *Filozofskih istraživanja* (primjerice, tematski blok »Praktična filozofija i povijesni svijet života«, br. 88, 2003. – no, tu je objavljen i rad Duške Dobrosavljev pod naslovom »Gadamerova hermeneutika kao praktička filozofija«); sustavnu analizu sadržaja i značaja časopisa daje Željko Pavić u opsežnom radu »Ideje umjesto ideologija. O projektu 'Filozofska istraživanja'«, *Studia lexicographica*, br. 7 (2/2010), a indikativno je da 11. odjeljak te studije nosi naslov »Praktična, politička i pravna filozofija«. Ukratko, u hrvatskoj terminologiji, kao i u terminologiji drugih južnoslavenskih jezika, dominira nerazlikovanost pojmova, a *praktična filozofija* javlja se već i u nizu naslova (npr. Danilo Pejović, *Hermeneutika, znanost i praktična filozofija*, V. Masleša, Sarajevo 1982.; Ante Pažanin, *Um i povijest: prilog praktičnoj filozofiji i filozofiji povijesti*, Školska knjiga, Zagreb 1988.; Ante Pažanin, *Etika i politika: prilog praktičnoj filozofiji*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2001.; da srpski filozofi u tom ignoriranju diferencije ne zaostaju za hrvatskima svjedoči, ostanemo li isključivo na naslovima, Neven Cvetičanin, autor knjige *Evropska desnica između mita i zakona: praktična filozofija Karla Šmita*, Filip Višnjić, Beograd 2004.). Ni u Bosni i Hercegovini stanje nije drugačije. Primjerice, termin *praktična filozofija* sustavno rabi vodeći bosanskohercegovački filozof Abdulah Šarčević (usp. npr. *Iskustvo vremena*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1993., str. 121, ili, recentno, njegovu recenziju knjige Ive Komšića *Socijalna moć uma*, dostupnu na mrežnoj stranici http://www.academia.edu/2926123/Socijalna_moc_uma_-_Recenzija_Abdulah_Sarcevic, posjećeno u travnju 2013.).

manji broj autora uvažava nužnost razlikovanja praktične od praktičke filozofije – moglo bi se tek nagađati. Pokušaj odgovora na to pitanje dopijeva u opasnu blizinu špekulacije te se stoga valja ograničiti na ono bitno. A to znači ograničavanje na zaključak: Šteta je što se ova oblikovana i svima dostupna mogućnost preciznijega filozofijskoga govora ne koristi, kao što je i inače šteta ako se opravdane filozofijske distinkcije ne koriste kad je god to moguće. Jer:

Qui bene distinguit, bene docet.

Dixi et salvavi animam meam!

Lino Veljak

Practical Philosophy

Abstract

In this paper the author will try to denote two different significances of the notion practical philosophy (in German: praktische Philosophie). On the one hand practical philosophy is that part or dimension of philosophy which embraces the questions of good human life (in ethical, economical and political sense) and on the other hand this notion could be a denotation for different types of utilitarian use of philosophy, which is in the history of philosophy visible from sophists till that part of contemporary philosophers who are misusing their intellectual skills and ideologically serving non-philosophical goals connected with political power. This differentiation could be denoted in Croatian (as well as in other Southslavic languages) through two different terms (praktička vs. praktična filozofija), but unfortunately this possibility is predominantly ignored or marginalized.

Key words

practical philosophy (praktička vs. praktična filozofija), philosophical terminology, differentiation, misuse of philosophy